

Yves Van Buyten & Willy Vanderzeypen

PLATO IN SICILIË, DE DRIEVOUDIGE VERZOEKING VAN SYRACUSE

Gegrepen door de idealen van zijn leraar en vriend Socrates keerde de jonge aristocraat Plato zich volledig af van de chaotische politiek in zijn geboortestad Athene. Het missen van een carrière als politicus zou de filosoof echter nimmer vergeten. Na de dramatische martelaarsdood in 399 v.C. van de 70-jarige Socrates verliet de gefortuneerde Plato jarenlang Athene. Hij begaf zich graag naar Griekse kolonies in Libië, Zuid-Italië en Sicilië.

Later kreeg Plato de gelegenheid om bepaalde politieke theorieën te toetsen aan de praktijk in de grootste metropool van het westelijke Middellandse Zeebekken. Dat was Syracuse, nochtans een kolonie van de stad Korinthe waarmee Athene regelmatig overhoop lag. Plato liet zich niet pramen om meerdere keren naar Sicilië te reizen op uitnodiging van zijn vriend en staatsman Dio(n) van Syracuse en zich daar onbevreesd te presenteren voor diens twee tirannen. Dat hij het daarbij telkens levend vanaf had gebracht, vond hijzelf later hoogst verwonderlijk.

In deze tweede bijdrage over de beroemdste filosoof uit de klassieke oudheid trachten we Plato in de gekleurde bronnen te volgen op zijn riskante tochten naar de vruchtbare driehoek rond de Etna en zijn verblijf in de machtige metropool onder het bewind van Dionysius I de Oude en zijn zoon Dionysius II. Tevens vertellen we wat meer over zijn invloedrijkste meesterwerk *Politeia*.

Michel Gybels

KORINTHE IN DE OUDHEID, VAN DE DORISCHE BACCHIADEN TOT KEIZER NERO

Ooit was Korinthe de tweede grootste stadstaat van Griekenland en een geduchte handelsrivaal van Athene. Nu is het slechts een ruïne, vijf kilometer landinwaarts van de moderne stad. Per boot kan de reiziger de plaats gemakkelijk bereiken via het beroemde moderne kanaal van 6,3 kilometer lengte dat de Adriatische Zee verbindt met de Egeïsche Zee. Nog voor de opening van de vaargeul in 1893 bleek tijdens de graafwerken dat reeds een vijfde was gerealiseerd onder de regering van de Romeinse keizer Nero, die graag de Peloponnesus had willen herdoopen in 'Neronnesus'.

Het antieke Korinthe bevond zich aan het smalste gedeelte van de Isthmus, een landengte die Midden-Griekenland verbindt met het bergachtige schiereiland Peloponnesus. De bovenstad met citadel lag op een hoge bergtop, uitkijkend over de benedenstad en de drukke haven aan de Golf van Korinthe, te midden van vruchtbare vlakten en gezegend met natuurlijke bronnen. Bezoekers zijn ongeveer 80 kilometer ten westen van Athene en 130 ten noorden van Sparta.

In de klassieke en de hellenistische periode was de polis door de gunstige ligging een centrum van handel en een poort naar het westen. Korinthe was de moederstaat van welvarende kolonies. Haar vloot nam deel aan meerdere Griekse zeeslagen. Meer dan een millennium lang, met evenwel een eeuw van onderbreking, was Korinthe bovendien een lichtbaken in de oude westerse wereld op gebied van letteren en kunsten, architectuur en keramiek. Zowat alle scheepskapiteins lieten er graag hun anker vallen wegens het erotische vermaak.

In 146 v.C. kwam echter een abrupt einde aan de hellenistische bloei wegens de totale militaire vernietiging van Korinthe tijdens een Romeinse strafexpeditie. Julius Caesar liet echter honderd jaar later een nieuwe provinciale hoofdstad bouwen in de nabijheid van de antieke site. Hij bevolkte die met kolonisten waaronder vooral Griekse vrijgelatenen.

Voor de christelijke traditie is het Romeinse Korinthe van de eerste eeuw welbekend door de twee brieven van de apostel en handelaar Paulus van Tarsus aan de Korinthiërs, die later opgenomen werden in de canon van het Nieuwe Testament. De stad is eveneens vermeld in de *Handelingen van de Apostelen* in het kader van Paulus' missiereizen in Europa. De Griekse auteur Pausanias uit de tweede eeuw wijdde in zijn *Rondleiding door Griekenland* een volledig boek aan Korinthe.

Vanaf 1896 werd het grootste deel van de antieke geruïneerde polis blootgelegd tijdens systematische archeologische opgravingen door de 'American School of Classical Studies' in Athene, en meer recent door het Griekse Ministerie van Cultuur. Deze werken hebben nog meer boeiende facetten van deze site en haar bewoners aan het licht gebracht. Toch is het uitkijken met conclusies want de vele herinrichtingen hebben de substraten grondig verstoord. De mooiste kunstschaten zijn weggevoerd naar Rome. Het merendeel van de blootgelegde ruïnes dateert trouwens uit de Romeinse tijd, zoals de agora met fonteinen en de handelsmarkt.

Gerda Vancayzele

MERLIJN, VOLGENS GALFRIDUS VAN MONMOUTH EN ROBERT VAN BORON

Merlijn is de naam van een ziener en tovenaars uit Brits-Keltische sagen en liederen. De eerste schrijver die het Merlijn-personage uit die vertellingen verbindt aan de figuur van de legendarische koning Arthur, was Geoffrey (Galfridus) van Monmouth. Rond 1135 publiceerde deze Welshe klerk een lange lijst van door Merlijn gemaakte politieke voorspellingen: *Prophetiae Merlini*.

Vervolgens maakte Galfridus de allereerste samenhangende compositie over Merlijns geboorte en zijn relaties met meerdere Brits-Keltische koningen in een pseudohistorische kroniek van twaalf boeken: *Historia regum Britanniae*. Hij herneemt daarin zijn eerder verschenen lijst van de profetieën. Galfridus vereenzelvigde zijn Merlijn met de vaderloze knaap Ambrosius wiens wonderen reeds in de 9de eeuw door Nennius in *Historia Brittonum* waren vermeld.

In dienst van de Anglo-Normandische koning Hendrik I van Engeland en diens opvolger Stefanus bleef Galfridus zich nadien focussen op de tovenaars en profeet. Voor bijkomend onderzoek kon hij rekenen op de steun van de kloosterlingen in Glastonbury. Zowat vijftien jaar later voltooide hij zijn *Vita Merlini* in een tekst van 1529 hexameters waarin Merlijn plots een oude koning is.

Galfridus werkte immers actief aan de imago-verbetering van de nieuwe Anglo-Normandische koningen en de culturele integratie van hun veroverde Britse gebieden in het kerndomein van Normandië. Wegens zijn verdiensten werd hij tot bisschop van St.-Asaph benoemd maar hij overleed kort nadien. Robert Wace nam de literaire fakkel over met dezelfde politieke intentie. Tijdens de literaire bloeitijd van de 12de-eeuwse renaissance werd het Latijnse *Historia* van Galfridus snel vertaald in Welsh en Oud-Frans. Het inspireerde de geletterde graaf Filips van Elzas voor zijn script dat hij toevertrouwde aan de begaafde dichter Chrétien van Troyes voor de uitwerking van een nieuwe Arthurroman: *Li contes del Graal* of ook *Perceval*.

Navolgende dichters en romanschrijvers, beeldende kunstenaars, theater- en filmmakers bleven eeuwenlang elementen uit het initiële epos van Galfridus ontlenen en zijn enigmatische Merlijn-figuur op diverse wijzen exploiteren.

Willy Vanderzeypen

DANTE ALIGHIERI, DE OPPERSTE DICHTER VAN 'DIVINA COMMEDIA'

Drie gekroonde dichters ijverden in de 14de eeuw om de Toscaanse landstaal te laten uitgroeien tot het literaire Italiaans. Op vrij korte tijd vervulde Francesco Petrarca en Giovanni Boccaccio het oudere programma van de poëtische vriendenkring rond Dante Alighieri, 'Il sommo poeta', en 'de vader van het Italiaans'.

We kennen Dante vooral als de Florentijnse auteur van *Divina Commedia* dat wereldwijd wordt aanzien als het grootste werk ooit geschreven volgens dit idioom. In de wereldliteratuur is het dichtwerk alleszins opgenomen als een absoluut meesterwerk. De tekst bezit een ongewone maar toch universele visionaire kracht, en is een van de meest vertaalde en bestudeerde uit de middeleeuwse literatuur. Het scenario van de trilogie fascineerde miljoenen lezers en inspireerde vele schrijvers en schilders waaronder Sandro Botticelli, Gustave Doré en Salvador Dali.

Onder welke omstandigheden kwam Dantes superieure kunstwerk tot stand? Wat was de intentie van de uit Firenze verbannen auteur met dit profetische boek? Waar vond hij die ultieme schoonheid van vorm en taal voor dit eerste epos in de Italiaanse volkstaal? Welke andere werken schreef hij als grote exponent van de uitgaande middeleeuwen? En waarom rust zijn gebeente in Ravenna en niet in het lege mausoleum te Firenze, waar nochtans alles begon?

Bernard Vandeginste

DE ORATORIANEN, GESCHIEDENIS VAN EEN ELITAIRE PRIESTERGEMEENSCHAP

Bij de aanvang van de 16de eeuw was het Europese kerklandschap behoorlijk omgeploegd. Aan de ploeg stond geen paus of kardinaal maar een Duitse boerenzoon die bij de augustijnen was ingetreden, Maarten Luther, later theoloog en docent aan de nieuwe universiteit van Wittenberg in Saksen. Het pausdom was een kleine honderd jaar eerder haar grootste crisis te bovengekomen, het Westerse Schisma, waaraan het Concilie van Konstanz (1414-1418) onder de leiding van de Duitse keizer Wenceslaus een einde had gemaakt.

Voor de Roomse Kerk bleef het 'business as usual' waarbij de hoofden van de meest corrupte lieden werden getooid met de tiara. Elke poging tot hervorming van de Kerk werd in de kiem gesmoord, terwijl het pauselijke gezag tot nul was herleid. Pas toen de lutherse beweging de Roomse Kerk in het hart dreigde te raken en haar voortbestaan op het spel zette, kwam de grootste kerkvergadering ooit van de grond, het Concilie van Trente (1545-1563).

Konden de kloosterlingen blijven terugvallen op de structuur en statuten van hun diverse orden, de nauwelijks opgeleide seculiere priesters of pastoors daarentegen waren aan hun lot overgelaten in vaak verwaarloosde parochies. Kloosterlingen genoten nog steeds een zeker prestige waaraan de parochiale priesters echter niet konden tippen.

Hoewel de roomse concilievaders met allerhande maatregelen en voorschriften aan deze benarde situatie een einde wilden maken, waren het juist initiatieven vanuit de priestergemeenschap zelf die voor de herwaardering van het katholieke priesterambt zouden zorgen door het opzetten van priestergenootschappen zoals die der oratorianen.

De oprichter van het eerste oratorium te Rome in 1575 was de Florentijn Filippus Neri, later in Parijs gevolgd door de Fransman Pierre de Bérulle (1611). Het meest recente 'oratory' is het

huis van John Henry Newman (1848) in Birmingham, na een herstel van de rooms-kerkelijke hiërarchie in Engeland.

Deze drie mannen waren totaal verschillende persoonlijkheden, levend in een andere ruimte en tijd. Ze hadden desondanks hetzelfde doel voor ogen, namelijk de priester uit zijn isolement halen door een gemeenschappelijke beleving van het priesterschap, en dit als voedingsbodem voor zijn zielzorg en onderwijstaak.

Willy Vanderzeypen

JOHANNES COMENIUS, THEOLOOG EN VADER VAN DE MODERNE SYSTEMATISCHE OPVOEDING

Van geboorte ben ik Moraviër, wat taal betreft Bohemer en van beroep theoloog. Dat schrijft de 65-jarige Johannes Comenius in de inleiding van zijn *Opera Didactica Omnia* die in 1657 te Amsterdam kon verschijnen. Bescheidenheid siert. Comenius was immers veel meer dan alleen maar een theoloog.

Zeker, God staat steeds in het middelpunt van zijn evangelisch denken als predikant en als laatste bisschop van de gereformeerde Boheemse Broeders, die tijdens zijn leven door de Habsburgse staat en roomse Kerk heftig werden vervolgd. De aanwezigheid van God ziet Comenius in *'Diens Drie Boeken'* : Zijn schepping, Zijn Woord in de Bijbel, en Zijn evenbeeld in de mens, met de jeugd als een godsgeschenk.

Door de vervolging in zijn geboorteland verliest Comenius als jonge huisvader alles, zijn ambt en geloofsgemeente, zijn school en bibliotheek, zijn vaderland en zelfs zijn volledig gezin. Voor de rest van zijn lange leven is hij een rondreizende balling en leraar, die aangezocht wordt door verlichte vorsten en staatslieden, tot hij uiteindelijk voluit bescherming van weldoeners vindt in de Nederlanden.

Gehard door een uiterst dramatisch leven maar nooit de hoop opgevend, wil Comenius onder het vaandel van een oecumenisch christendom de wereld en de mens verbeteren wat hem op vele paden brengt. Naast theologie zijn dat filosofie, politiek, cartografie, grammatica en pedagogiek.

Als pedagoog is Comenius tegen boekenwijsheid. Hij koestert voor zijn tijd atypische en verfrissende ideeën over de opvoeding van kleine kinderen, met een grote invloed op John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Johann Herbart, Friedrich Fröbel, Johann Pestalozzi, Maria Montessori, Peter Petersen en nog vele anderen. Zowat als eerste geleerde maakt Comenius zelf kinderboeken met houtsnedeprenten die eeuwenlang bijdroegen tot de brede vorming van scholierengeneraties in tal van moderne naties.

Zelden in de geschiedenis zien we een geleerde in the field dermate energiek ijveren voor een wereldwijde rechtvaardigheid. Sleutelwoorden voor hem zijn dialoog, tolerantie, solidariteit, vrede in de eigen staat en tussen de staten, terwijl de Europese context in zijn *'ijzeren'* 17de eeuw droop van het tegenovergestelde met een langdurige en dramatische crisis tot gevolg. De oude orde wankelde en haar antwoorden voldeden niet meer. Nieuwe ideeën en modellen waren vereist. Dat begreep Comenius als geen ander en hij liet het horen aan iedereen met alle risico's van dien.

Addendum : **Het duizendjarige rijk**

Dick van Niekerk

COMENIUS IN HET HART GEMETSELD, een persoonlijke reactie

Het gebeurde me zo'n 35 jaar geleden. Van de ene op de andere dag schrompelden mijn tot dusverre nagestreefde waarden en doelstellingen tot niets ineem. Dichte nevels omringden plots mijn bestaan. Ik was ernstig toe aan een stevige herijking van nieuwe fundamentele levenswaarden. In mijn rusteloze zoektocht daarnaar stuitte ik op Comenius. [...]

Addendum : **Comenius en Andreae**

Lutgarde Smet

VAUBAN, VAN MILITAIR VESTINGBOUWKUNDIGE TOT FRANS MAARSCHALK 'AU SERVICE DU ROI'.

De uiterst lange regeerperiode van koning Lodewijk XIV bracht Frankrijk tijdelijk als militaire en economische grootmacht aan de top van Europa. Onder zijn bewind werden in de 17de eeuw vele architecturale meesterwerken gerealiseerd zoals de grootse residentie te Versailles, het *Hôtel des Invalides*, het *Canal (Royal) du Midi*. Zijn hofhouding en ceremonieën rondom een bijna goddelijke '*culte du roi*' werden het model bij uitstek voor alle andere Europese vorsten.

De kunst- en bouwwerken waren een instrument van propaganda voor het koninklijke regime. Cultureel beleefde men in Parijs de periode van treurspeldichter Jean Racine, blijspelschrijver Molière en toneelschrijver Pierre Corneille. Veel was te danken aan het werk van uiterst begaafde koninklijke medewerkers. Zo bracht Jean-Baptiste Colbert als intendant van financiën de Franse economie op niveau. Minister van oorlog François Louvois vernieuwde grondig het koninklijke leger.

Van kindsbeen af gehersenspoeld door regent Mazarin probeerde Lodewijk XIV gedurende een halve eeuw aanspraak te maken op het onmetelijke gebied van de Spaanse kroon. Zijn territoriale expansiedrang en de religieuze intolerantie tegenover de hugenoten maakten dat heel Europa zich tegen de Zonnekoning keerde in vaak wisselende Europese coalities.

Omwille van de eindeloze reeks oorlogen was Frankrijk op het einde van zijn regering zelfs bankroet en leefde de gewone bevolking in grote armoede. De territoriale grenzen van Frankrijk bleven echter intact door het vooruitziende en uitstekende werk van Vauban en zijn 'stenen gordel'. Deze militaire ingenieur in dienst van de koning is vooral gekend voor zijn herkenbare vestingwerken waarvan er twaalf door de Unesco zijn erkend als Werelderfgoed.

In dit eerste deel over Vauban verdiepen we ons in zijn leven en loopbaan, en daarna in zijn verdedigings- en aanvalstechnieken. Zijn interesse reikte echter beduidend verder. Een minder gekende kant zijn de vele reflecties over het leger, de economie, de politiek en de sociale organisatie van het Franse koninkrijk. Deze beschouwingen komen meer aan bod in een tweede deel. Zij kenmerken Vauban als een voorloper van de Franse Verlichting.

Wilfried Detobel

MONTESQUIEU, ZIJN KLIMAATTHEORIE, POLITIEK VRIJHEIDSBESEF EN KIJK OP HOLLAND

In de 18de eeuw beseffen de machtigen in Europa dat de beoefenaars der letteren steeds meer de publieke opinie beïnvloeden. De auteurs veroorloven zich allerlei kwesties op te rakelen die voordien eerder beperkt bleven tot een kring van ingewijden. Ze aarzelen niet openlijk de religieuze belevingen in West-Europa aan te vallen. Al dan niet opzettelijk wekken hun geschriften in vele geesten gevoelens op die aan het einde van die 18de eeuw zullen leiden tot diepe omwentelingen op intellectueel, religieus, politiek en economisch vlak.

De Verlichting staat vooral bekend om zijn egalitaire maatschappijvisie, een geestelijke ontvoogding en een optimistisch vooruitgangdenken, gevoed door de natuurwetenschappen. In dit tijdsegment met de opkomst van de pers en journalistiek leefde Montesquieu, vijf jaar eerder geboren dan Voltaire. Lange tijd werd de aristocraat uit Bordeaux trouwens gerekend tot de verlichtingsfilosofen.

Na de publicatie van zijn satirische briefroman *Lettres persanes* (Perzische brieven) plaatst het frivole maar verdeelde Frankrijk de man van aanzien prompt in de galerij van beroemde auteurs. In zijn meest geleerde hoofdwerk *Over de geest van de wetten* vergelijkt Montesquieu als magistraat uitgebreid het recht in verscheidene landen en beschavingen. De auteur grijpt terug op antieke bronnen en reisverslagen om te komen tot een vernieuwende kijk op mens en samenleving.

Zijn politieke voorkeur gaat impliciet uit naar een gematigde of constitutionele monarchie, met haar traditionele hiërarchie van adel, clerus, regionale parlementen en stedelijke vrijheden als staatsbestel. Hoewel Montesquieu relatief weinig belang hecht aan religie en geloof, en door de Franse clerus en censuur met een scheef oog wordt bekeken, beschouwt hij het christelijke geloof toch als het betere ooit. Door dit alles sluit hij zich als politieke schrijver nog altijd aan bij de humanistische renaissance-ideeën van onder meer Machiavelli en Montaigne.

Wel bestudeert hij als een der eerste Fransen van het '*Ancien Régime*' de wetten, zeden en gewoonten van de volkeren der aarde in hun sociaal-historische wording. De productie en diversiteit van wetten en constituties plaatst hij in hun geografische, klimatologische, economische, morele en religieuze context.

Het zeer brede scala van door Montesquieu behandelde onderwerpen noopt ons hier tot een selectie. Slechts zijdelings gaan we in op het principe van scheiding der machten, waarvan hij samen met John Locke tot de eerste pleitbezorgers behoorde, als barrière tegen despotisme of dwingelandij. Dat principe is trouwens inmiddels gaan behoren tot de vaste verworvenheden van onze westerse democratieën.

Evenzo laten we zijn tijdsgebonden pleidooi als magistraat voor een gematigd strafrecht aan ons voorbijgaan. Onze aandacht zal zich vooral toespitsen op zijn politiek vrijheidsbegrip, zijn klimaattheorie en tevens zijn opinie over de toenmalige Republiek der Verenigde Provincies in de Nederlanden. Montesquieu bezocht tijdens zijn '*Grand Tour*' door Europa immers Holland en had er vrienden en een uitgever te Amsterdam.

Addenda : **Over het jansenisme – John Law en zijn 'système'**